

უაკ:783

საეკლესიო მოღვაწეები საგალობელთა შესრულების ფორმების შესახებ

ლაშა ზაალიშვილი

ხელმძღვანელი: მუსიკოლოგიის დოქტორი, მაგდა სუხიაშვილი
ვანო სარაჯიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორია
თბილისი, 0108, გრიბოედოვის ქ. 8/10

ანოტაცია:

ნაშრომში თავმოყრილია ფაქტოლოგიური მასალა წმიდა მამების დამსახურების თაობაზე საგალობელთა შესრულების ამა თუ იმ ფორმის დამკვიდრებასთან დაკავშირებით. აქ წარმოდგენილია, ასევე, განმარტებები მონაცვლეობითი გალობის შესახებ, რომლებიც ეკუთვნის წმინდა მამებს: იოანე ოქროპირს, ბასილი დიდს, ნეტარ ავგუსტინეს, ანდრია კესარიელს, გერმანე კონსტანტინეპოლელს, სვიმონ თესალონიკელს და სხვა მოღვაწეებს.

ლიტერატურული და ისტორიული წყაროებიდან ირკვევა, რომ საეკლესიო მოღვაწეები თავიანთ ნაშრომებში ლიტურგიკულ გალობასა და მისი შესრულების ფორმებთან დაკავშირებულ საკითხებს სათანადო ყურადღებას უთმობდნენ; საღვთისმსახურო პრაქტიკაში საგალობლების შესრულების მრავალფეროვანი ფორმების, მათ შორის, უფრო განვითარებული, მონაცვლეობითი (რესპონსორული და ანტიფონური) გალობის, დანერგვა და დამკვიდრება ეკლესიის მამების მოღვაწეობას უკავშირდება, რომლებმაც საგანგებოდ იზრუნეს შესრულების ფორმებიდან ყველაზე მეტად განვითარებულის – ანტიფონურის – გავრცელებაზე. ისინი საგანგებოდ აღნიშნავენ მორწმუნე მრევლზე „მიმოგდებითი“ (ე. ი. ანტიფონური) გალობის მრავალმხრივ სასიკეთო ზეგავლენის (ღვთის შემეცნება, მორწმუნეთა რწმენაში გაძლიერება, ლოცვის სიტყვაზე ყურადღების კონცენტრაციის უნარის გაუმჯობესება და სხვა) შესახებ.

საკვანძო სიტყვები:

საგალობელი, საგალობელთა შესრულების ფორმები, ანტიფონი, საეკლესიო მოღვაწეები.

საგალობლების შესრულების ფორმების შესახებ საეკლესიო მოღვაწეთა ცნობები მოიპოვება ძველ ლიტერატურულ და ისტორიულ წყაროებში, რომელთა უმრავლესობა ბიზანტიური წარმომავლობისაა. ისინი საშუალებას გვაძლევს ისტორიულ ჭრილში გავადევნოთ თვალი, თუ როგორც აღმოცენდა, დამკვიდრდა, ვითარდებოდა და რა სახითაა მოღწეული ჩვენამდე საგალობლის შესრულების ესა თუ ის ფორმა. საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით ბიზანტიურ წყაროებთან ერთად გასათვალისწინებელია ლათინური წყაროები, რომლებიც რომის ეკლესიაში განვითარებული პარალელური პროცესების შესწავლის საშუალებას გვაძლევს.

ზემოხსენებული წყაროების განხილვამდე, განვმარტავთ საგალობელთა შესრულების ფორმებს, რომლებიც ქრისტიანულ ეკლესიაშია მიღებული. ესენია: ცალფა, რესპონსორული და ანტიფონური.

საგალობელთა შესრულების ცალფა ფორმა (ერთ გუნდად გალობა ან შესრულება მხოლოდ სოლისტის მიერ) გულისხმობს ერთი გუნდის ან ერთი პირის მიერ შესრულებულ საგალობელს [1:147-148]. ამ ფორმით სრულდება მთელი რიგი საგალობლებისა (მაგალითად, „ღირს არს და მართალ“, „შენ გიგალობთ“ და სხვ.).

როგორც ცნობილია, გალობის ერთ-ერთი უძველესი ფორმა – რესპონსორული ფსალმოდია – მგალობლისა და მრევლის მონაცვლეობით გალობას გულისხმობს, ხოლო ანტიფონური გალობა – მგალობლისა და ორი გუნდის (ან ორი სოლისტისა და ორი გუნდის) მონაცვლეობას; სქემები, თუ რა სახით სრულდებოდა ისინი საღვთისმსახურო პრაქტიკაში, გადმოცემულია სამუსიკისმცოდნეო ლიტერატურაში. მოგვყავს ამონარიდი მაგდა სუხიაშვილის ნაშრომიდან „ქართული საეკლესიო მუსიკის ისტორია“ :

რესპონსორული შესრულებისას „მრევლი წარმოთქვამს ამა თუ იმ ფსალმუნიდან შერჩეულ მოკლე, სხარტ მუხლს, ფსალმუნურ რეფრენს, ამავე ფსალმუნის სრული ან თითქმის სრული გალობა კი ეკისრება მგალობელს.

რესპონსორული ფსალმოდის რეკონსტრუირებული სქემა შემდეგია:

სოლისტი: რეფრენი;

მრევლი - იგივე;

სოლისტი: ფსალმუნის I მუხლის I ნახევარი (ფს. 1a);

მრევლი: რეფრენი

სოლისტი: ფსალმუნის I მუხლის II ნახევარი (ფს. 1b);

მრევლი: რეფრენი

სოლისტი: ფსალმუნის II მუხლის I ნახევარი (ფს. 2a);

მრევლი: რეფრენი

სოლისტი: ფსალმუნის II მუხლის II ნახევარი (ფს. 2b); და ა.შ. ფსალმუნის ბოლომდე.

რესპონსორული ფსალმოდია არ მთავრდება „დიდებით:“ (დიდება მამასა და ძესა...). იგი, სავარაუდოდ, სილაზური იყო“ [2: 24-25]. იმავე ნაშრომში განმარტებულია, რომ ანტიფონური გალობისას საგალობლის პირველ ნაწილს შეადგენს ფსალმუნის (ან ბიბლიურ გალობათა) მუხლი, ხოლო მეორეს – ფსალმუნური რეფრენი¹ ან დასდებელი (ანუ ტროპარი), რომელსაც, ასევე,

¹ მაგალითად, ადრექრისტიანულ ეპოქაში განიცადეს ანტიფონური შესრულების სქემა ასე გამოიყურებოდა: I სოლისტი ასრულებს I რეფრენს. I გუნდი იგივეს იმეორებს. II სოლისტი ასრულებს II რეფრენს. II გუნდი გალობს მეორე რეფრენს. ამის შემდეგ იწყება მთლიანი შესრულება ანტიფონური „განიცადესი“ (ზიარების თანმხლები საგალობლის). I სოლისტი: „ვაკურთხო უფალი ყოველსა ჟამსა“ (ფს.33: მუხლი Ia). I გუნდი ასრულებს I რეფრენს. II სოლისტი: „მარადის ქებაჲ მისი პირსა ჩემსა“ (ფს.33 მუხლი Ib). მეორე გუნდი ასრულებს II რეფრენს და ასე

რეფრენის ფუნქცია აქვს; მკვლევრის განმარტებით, ანტიფონური გალობა მთავრდება „დიდებათ“: თითოეულ მუხლს მოსდევს რეფრენი, ხოლო ბოლო მუხლებად მოიაზრება „დიდება“ და „აწდა“. ანტიფონური გალობის განონზომიერებებზე საუბრისას გასათვალისწინებელია ისიც, რომ XII საუკუნისთვის მაგალობელთა გუნდები გალობდნენ არა მხოლოდ რეფრენს, არამედ ფსალმუნურ მუხლებსაც [3: 24-25].

ღვთისმსახურებისას ქრისტიანული გალობა მხოლოდ ესთეტიკურ გრძნობას როდი ჰგვრის მლოცველებს, იგი წარმოადგენს ლოცვის, სწავლებებისა და დოგმატური აღსარების ორგანულ სინთეზს. გალობა, ისევე როგორც მისი შესრულების ფორმები, ზეციურ სამყაროთან თანაზიარების გამოხატულებაა. წმინდა მამებისა და საეკლესიო მოღვაწეების გადმოცემებსა და განმარტებებსზე დაყრდნობით, მნიშვნელოვანია წარმოვაჩინოთ, თუ როგორ ინერგებოდა და როგორ გამოიყენებოდა ისინი მორწმუნეთა სულიერი წინსვლის, სარწმუნოებაში მათი განმტკიცებისა და მწვალებლური სწავლების მავნე ზეგავლენისგან მათი დაცვის მიზნით.

საგალობლების შესრულების ფორმათა შორის, ვფიქრობ, განსაკუთრებული მისტიკური დატვირთვისა და ისტორიული მნიშვნელობის მქონეა რესპონსორული გალობა. იგი გამოხატავს ერთგვარ სულიერ დიალოგს, რომელიც მწყემსის ხმასა და ფარის მორჩილებას შორის იბადება. სავარაუდოა, რომ ძველი აღთქმის სატაძრო ღვთისმსახურებაში ამ ფორმით დამკვიდრებული გალობა წარმოადგენდა იმ უმთავრეს მისტიკურ წინასახეს, რომელიც განკაცებულმა სიტყვამ, მაცხოვარმა ჩვენმა იესო ქრისტემ, დიდ ხუთშაბათს საიდუმლო სერობისას თავის მოწაფეებთან ერთად იგალობა.

საეკლესიო ლიტერატურაში გავრცელებული თვალსაზრისით, დიდ ხუთშაბათს, საიდუმლო სერობაზე მაცხოვარმა და მისმა მოწაფეებმა სამადლობელი საგალობელი, ებრაული ტრადიციისამებრ, რესპონსორული ფორმით იგალობეს. რესპონსორული გალობა, ძველი ებრაული ტრადიციით, გულისხმობდა უპირატესის (რეგენტის) მიერ მთელი ფსალმუნის გალობას, რომელსაც მრევლი ყოველი მუხლის შემდეგ პასუხობდა რეფრენით [4: 49-50]. ებრაულ მიწაში (ტრაქტატი „ფესახიმი“) დაცული აღწერილობა გვიჩვენებს, რომ რესპონსორული პრინციპი ოდითგანვე პასექის სერობის განუყოფელი ნაწილი იყო. სერობის წინამძღოლი, როგორც სულიერი მწყემსი (მაგალითად, ოჯახის უფროსი), წარმოთქვამდა ფსალმუნის მუხლებს, ხოლო სხვანი (ანუ დანარჩენი წევრები) პასუხობდნენ შემახილით - „ალილუია“. ეს ისტორიული პრაქტიკა წარმოადგენდა იმ საფუძველს, რომელზეც უნდა აღმოცენებულიყო ქრისტიანული გალობა, სადაც ძველი ტექსტი ახალ, გამომხსნელ შინაარსს იძენს. დიდ ხუთშაბათს ქრისტემ ახალი პასექი აღასრულა. აკი, ნათქვამია ქრისტეს ბრწყინვალე აღდგომის ერთ-ერთ საგალობელში: „ქრისტე, ახალი პასექი, მსხვერპლი ცხოვრებისა, კრავი ღმრთისა, აღმდგელი ცოდვათა სოფლისათა“.

ფსალმუნის დასასრულამდე. ამას მოყვება დიდება, აწდა და დასკვნითი ტროპარი. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ორივე გუნდი ერთსა და იმავე რეფრენს გალობს.

მივმართოთ წმინდა წერილს: „ხოლო პირველსა მას დღესა უცომოებისასა მოუვდეს მოწაფენი იესუს და ჰრქუეს მას: „სადა გნებავს, და მოგიმზადოთ შენ ჭამად პასექი ესე?“ ხოლო იესუ ჰრქუა მათ: „წარვედით ქალაქად კაცისა ვისამე და არქუთ მას: „მოდღუარი ეგრეთ იტყვს: ჟამი ჩემი ახლოს არს, შენ თანა ვყო პასექი ესე მოწაფითურთ ჩემით“ და ყვეს ეგრეთ მოწაფეთა, ვითარცა უბრძანა მათ იესუ და მოუმზადეს პასექი იგი. და ვითარცა შემწუხრდა ინაჯით-ჯდა იესუ ათორმეტთა მათ თანა... და ვითარცა ჭამდეს იგინი, მოიღო იესუ პური და ჰმადლობდა და განტეხა და მისცა მოწაფეთა თვსთა და ჰრქუა მათ: „მიიღეთ და ჭამეთ, ესე არს ხორცი ჩემი“. და მოიღო სასუმელი და ჰმადლობდა და მისცა მათ და თქუა: „სუთ ამისაგან ყოველთა, ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა აღთქმისაჲ, მრავალთათვის დათხეული მისატევებელად ცოდვათა. ხოლო გეტყვ თქუენ, ვითარმედ: არღარა ვსუა მე ამიერითგან ნაყოფისაგან ამის ვენაჯისა, ვიდრე მუნ დღედმდე, რაჟამს-იგი ვსუა თქუენ თანა ახალი სასუმეველსა მამისა ჩემისასა“. და გალობაჲ წართქუეს, და განვიდეს მთასა მას ზეთისხილთასა “ [5: 17-20; 26-30].

ეპისკოპოს ამბერკის (ტაუშევი) განმარტებით, „უფალმა თავის მოწაფეებთან ერთად, იუდეველთა ჩვეულების თანახმად, იგალობა 115-118 ფსალმუნების „ალილუიას“ მეორე ნაწილი და წავიდნენ ისინი ელეონის მთისკენ ...“ [6: 445]. ეპისკოპოს ინოკენტი ხერსონელის განმარტებითაც, ებრაული ჩვეულებისამებრ, პასექის დღესასწაულზე იგალობებოდა ე. წ. პასექის ანუ ალეელუია-ფსალმუნებად წოდებული 115-118-ე ფსალმუნები. მისი სიტყვებით, „სერობიდან ადგომისას, წესისამებრ, ფსალმუნები უნდა ეგალობათ. ეს წმინდა ჩვევა ახლა შესრულდა იმ განსაკუთრებული გრძნობით, რომ პასექის ფსალმუნები თითქოს საგანგებოდ შეირჩა იმის გამოსახატავად, რაც ახლა აღსრულდა მე კაცისას მიმართ“ [7: 426].

განმარტება, რომლის თანახმადაც საიდუმლო სერობის დღეს თავად მაცხოვარმა იგალობა მოწაფეებთან ერთად, დამოწმებულია წმინდა იუსტინე მარტვილის საღვთისმეტყველო ნაშრომშიც „დიალოგი ტრიფონ იუდეველთან“. მისი სიტყვებით, მაცხოვარი „... დადგა თავის ძმებს, მოციქულებს შორის და მათთან ერთად ყოფნის დროს განადიდა (ე. ი. გალობით შესხმით განადიდა - ლ. ზ.) ღმერთი, როგორც ეს მოციქულთა ნაწერებშია ნაჩვენები“ [8: 155-156].

ყოველივე ზემოთქმულის მიხედვით, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ საიდუმლო სერობის დასასრულს მაცხოვარი გალობდა 115-118 ფსალმუნების მუხლებს, ხოლო მოციქულები პასუხობდნენ რეფრენს – „ალილუია“; ამდენად, ახალი აღთქმის ეკლესიის ღვთისმსახურებაში რესპონსორიული გალობის ფორმას თვით მაცხოვარმა, იესო ქრისტემ, დაუდო სათავე.

საეკლესიო ლიტერატურაში წარმოდგენილია არაერთი საეკლესიო მოღვაწის ცნობა და განმარტებანი გალობის ანტიფონური ფორმის შესახებ.

წმინდა მარკოზ ეფესელის (1392-1444) სიტყვებით, „ანტიფონებს უწოდებენ იმას რაც იგალობება ერთი და იმავე სახით [ორიდან] თითოეული გუნდის მიერ, რომლებიც ერთმანეთს ანტიფონურად პასუხობენ“ („Ἀντίφωνα λέγονται τὰ παρ’

² განადიდა - ბერძ. ὑμνησε - უგალობა, განადიდა, ქება შეასხა, ὑμνεω - გალობა, ჰიმნის მღერა, განდიდება [9: 309].

ἐκατέρου τῶν χορῶν ἀντιφωνοῦντων ἀλλήλοις τὸν αὐτὸν τρόπον δόμενα“) [10: 219]. „გალობის განგების“ მწუხრის წმ. სვიმეონ თესალონიკელისეული აღწერილობიდან ვიგებთ, რომ არსებობს ორი სახის ანტიფონი, რომელთაგან ერთს ის უწოდებს „მცირეს“; მცირე ანტიფონი, მისი განმარტებით, შეიცავს არა სრულ ფსალმუნს, არამედ თითოეული ფსალმუნიდან მხოლოდ ოთხ მუხლს და, ასევე, „დიდებასა:“ და „აწდას:“. „იგალობება „მცირე ანტიფონებად“ წოდებული სამი ანტიფონიდან პირველი. ისინი ამგვარად იმიტომ იწოდებიან, რომ მთლიან ფსალმუნს კი არ მოიცავენ, არამედ ფსალმუნიდან გამოკრებილ ოთხ მუხლსა და „დიდება“, აწდას“. მათი რიგები კი სამია სახედ და პატივად წმინდა სამებისა“, – ვკითხულობთ მის თხზულებაში [11: 470-471].

გალობის ანტიფონური ფორმის გამოყენების შესახებ არაერთ ჰაგიოგრაფიულ, კანონიკურ თუ საღვთისმეტყველო თხზულებაშია დამოწმებული.

ფსევდო ბასილი დიდის აპოკრიფის თანახმად, ღვთისმშობლის მიძინების დღეს თავმოყრილმა მოციქულებმა ფსალმუნი „ხმათა მიმოგდებით“ (ანტუფონურად) იგალობეს. „51. მაშინ იწყეს ათორმეტთა მათ მოციქულთა და მოწაფეთა და მათთა ყოველთავე ლიტანიობად მუკლთ-მოდრეკით და ცრემლით კირიელისონსა და ალილუდასა მიმოგდებით დავითის გალობასა“, – ვკითხულობთ აპოკრიფში [12: 125-163].

სოკრატე სქოლასტიკოსი (V საუკუნე) თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „საეკლესიო ისტორია“ გვაწვდის უმნიშვნელოვანეს ცნობას ახალი აღთქმის ეკლესიაში ანტიოქიის ეპისკოპოსის, წმინდა ეგნატე ღმერთშემოსილის († 107 წ.), მიერ ანტიფონური გალობის დანერგვის შესახებ. მისი გადმოცემით, წმინდა ეგნატეს უხილავს ანგელოზები, რომლებიც მონაცვლეობით (ანტიფონურად) უგალობდნენ წმინდა სამებას. მას ზეციური გალობის ეს წესი დაუნერგავს ანტიოქიის ეკლესიის ღვთისმსახურებაში, საიდანაც იგი მთელს საქრისტიანოში გავრცელებულა. სოკრატე მოგვითხრობს: „... უნდა ითქვას, თუ საიდან წარმოიშვა ანტიფონების გალობის ჩვეულება ეკლესიაში. სირიის ანტიოქიაში პეტრე მოციქულიდან მესამე ეპისკოპოს ეგნატეს, რომელიც თვით მოციქულებს იცნობდა, ანგელოზთა ხილვა ჰქონდა, რომლებიც ანტიფონებით უგალობდნენ წმინდა სამებას და ხილვით გაცხადებული ეს წესი გადასცა ანტიოქიის ეკლესიას. აქედან გავრცელდა და დაცულ იქნა ეს გადმოცემა ყველა ეკლესიაში. ასეთია გადმოცემა ანტიფონური საგალობლების შესახებ“ [13: 365].

სოკრატე სქოლასტიკოსის ზემოთ დამოწმებული ცნობა საღვთისმეტყველო თვალსაზრისითაც დიდი მნიშვნელობისაა. წმინდა ეგნატე ღმერთშემოსილის ხილვა ნათელი წარმოჩინებაა იმისა, რომ საეკლესიო გალობა ანგელოზთა გალობის გრძნობადი ხატია.

სოკრატე სქოლასტიკოსის გარდა, წმინდა ეგნატე ღმერთშემოსილის მიერ ანტიფონური გალობის გავრცელებას აღიარებენ სხვა საეკლესიო მოღვაწეებიც. მათ შორის არიან წმ. გიორგი ალექსანდრიელი (VII ს.), წმ. სვიმეონ მეტაფრასტი (X-XI ს.), ვალაფრიდ სტაბონი (IX ს.), ნიკიფორე კალისტოსი (XIV ს.) [14: 47; 15: 257].

ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში „ცხორებად წმიდისა იოანე ოქროპირისაჲ“, როგორც კიმენურ, ისე მეტაფრასულ რედაქციაში, წმინდა ეგნატე მოიხსენიება

როგორც ამ წესის „მიზეზი და დასაბამი“ (ამ ორი რედაქციიდან პირველი ეკუთვნის წმიდა გიორგი ალექსანდრიელს, ხოლო მეორე – წმიდა სვიმეონ მეტაფრასტს). მოგვყავს ამონარიდი წმინდა გიორგი ალექსანდრიელის თხზულებიდან: „ხოლო ვითარ იყო დაწყება იგი გალობისა და ფსალმუნებისა და ვინ იყო იგი, რომელმან ასწავა მიმოგდებით გალობად, ვთქუათ. იყო ვინმე ებისკოპოზი წმიდა ანტიოქიას, სახელით იგნატიოს, რომელი იყო მეორე შემდგომად წმიდისა პეტრესა, რომელი დახუდომილ იყო მოციქულთა და ყოფილ მათ თანა. და იხილნა ანგელოზნი მწყობრ, ვითარცა ორნი ხორონი, რომელნი აღიდებდეს და უგალობდეს წმიდასა სამებასა დამბადებელსა, და დადვა წესი ესე ეკლესიასა ანტიოქიისასა, ვითარ-იგი იხილა და განეფინა ესე მიერ ყოველთა ეკლესიათა“ [16: 63]. წმინდა სვიმეონ მეტაფრასტი იმავე ფაქტს შემდეგნაირად გადმოგვცემს: „თუ ვინ იყო მიზეზ და დასაბამ საგალობელთა მოპოვნებისა და მიმოგდებით თქუმისა, თქუმულ არს, ვითარმედ ეგნატი ღმერთშემოსილი და მოწამე, რამეთუ მან მისცა პირველად ანტიოქელთა წესი ესე მიმოგდებით გალობისად, ვინაფთგან ეხილვა მას საღმრთოდ ჩუენებად: ორ მწყობრად განწყობილი დასი ანგელოზთა და ეგრეთ მიმოგდებით შემწირველი გალობასა წმიდისა სამებისასა“ [17: 257]. საგულისხმოა, რომ თხზულების ქართველი მთარგმნელი ანტიფონური გალობის აღსანიშნავად იყენებს ტერმინს „მიმოგდებითი“. მოხმობილი წყაროები წარმოაჩენს საეკლესიო გალობის ხატოვნებითობას - ეკლესია მიწაზე იმეორებს იმას, რაც ზეცაში აღესრულება.

წმ. ეგნატე ღმერთშემოსილის შემდეგ ანტიოქიაში ანტიფონური გალობის წესი განუმტკიცებიათ იოანე ოქროპირის მასწავლებლებს – დიოდორეს და ფლავიანეს [18: 130].

როგორც ცნობილია, წმინდა ეგნატე ღმერთშემოსილი იყო მოწაფე წმინდა იოანე ღვთისმეტყველისა, „გამოცხადების“ ავტორისა, რომელმაც აღწერა მაგალობელ ანგელოზთა ხილვა. მიტროპოლიტი ფილარეტი (გუმილევსკი) ყურადღებას ამახვილებს წმ. იოანეს ღვთისმეტყველის გამოცხადების რამდენიმე მუხლზე. მღვდელმთავარი განმარტავს, რომ მათში გადმოცემულია ზეციური ლიტურგია, რომელთანაც ქვეყნიური ლიტურგია დიდ მსგავსებას ამჟღავნებს. მისივე განმარტებით, მსგავსება იმდენად დიდია, რომ ზეციურ საიდუმლო ქმედებაში უნებლიედ აღიარებენ მითითებას იოანე მახარებლის თანადროული ქვეყნიური ლიტურგიის წეს-განგებაზე [19: 13].

წმ. იოანე მახარებელი აღწერს საყდარსა ზედა მჯდომარე მეუფის მარცხნივ და მარჯვნივ მსხდომარე მღვდლებს და ანგელოზთა სიმრავლეს, რომლებიც გალობენ „გალობასა ახალსა“. მოგვყავს ამონარიდები წმინდა იოანე მახარებლის გამოცხადებიდან: „... და აჰა, ჰსდგა საყდარი ცათა შინა, და საყდარსა ზედა მჯდომარე. მჯდომარე იყო მჰსგავსი ქუასა მას იასჰსა და სარდიონისა; ... გარემოს საყდრისა საყდარნი ოცდა ოთხნი, და საყდართა მათ ზედა ვიხილე ოცდა ოთხნი მღუდელნი მსხდომარენი, შემოსილნი სამოსლითა სპეტაკითა, და თავთა ზედა მათთა გვირგვინი ოქროსანი...“ [20: 4, 2-4]; და ვიხილე, და აჰა ესერა, შორის საყდართა, და ოთხთა მათ ცხოველთა, და შორის მღუდელთასა კრავი მდგომარე, ვითარცა დაკლული, და აქუნდა შვიდნი რქანი, რომელ არიან შვიდნი იგი სულნი ღმრთისანი, რომელნი მოივლინებიან ყოველსა ქუზყანასა. .. და მოვიდა, და მოიღო წიგნი მარჯულისაგან საყდართა ზედა მჯდომარისა. რა რაჟამს მოიღო მან წიგნი

იგი, ოთხი იგი ცხოველნი და ოცდა-ოთხნი მღუდელნი დავარდეს წინაშე კრავის მის, და აქუნდა თითოეულსა ათ-მალნი და ლანკანი ოქროსანი, სავსენი საკმეველითა, რომელ არიან ლოცუანი წმინდათანი. და გალობდეს გალობასა ახალსა [21: 5, 6-9]; და ვიხილე, და მესმა ვითარცა ჳმა ანგელოზთა მრავალთა გარემოს საყდრისა და ცხოველთა და მღუდელთასა; და იყო რიცხვი მათი ბევრი ბევრთანი, და ათასნი ათასთანი. რომელნი იტყოდეს მითა დიდითა: ღირს არს კრავი დაკლული მიღებად მალისა, და სიმდიდრისა, და სიბრძნისა, და ძლიერებისა, და პატივისა, და დიდებისა და კურთხევისა (ხაზგასმა ჩვენია – ლ. ზ.)“ [22: 5, 11-12]. საკურთხეველის წინ, საყდარზე მჯდომარე მეუფის ორივე მხარეს, მღვდლების განლაგება ბადებს ვარაუდს, რომ ლოცვა და გალობა ერთი ჯგუფიდან მეორისკენ გადასვლით, მონაცვლეობით ჟღერდა. ამასთან, წმ. იოანეს გამოცხადებაში თხრობა ღვთის მადიდებელი სხვადასხვა მაგალობელი დასის (მღუდელნი, „ანგელოზნი მრავალნი გარემოს საყდრისა“, „ოთხი იგი ცხოველი“) შესახებ კიდევ უფრო ამყარებს ვარაუდს, რომ მასში გაცხადებულია საგალობელთა ანტიფონური შესრულების ფორმა [23: 4, 2-5; 8-11; 5, 6-14]. აპოკალიფსის განმარტებისას წმ. ანდრეა კესარიელი აღნიშნავს, რომ ექვს-ექვს ფრთიანი და მრავალთვალი ოთხი ცხოველი სერაფიმთა დასს წარმოადგენს [24: 116-117]. სერაფიმები რომ მონაცვლეობით გალობენ, ამის შესახებ წერს წმ. კირილე ალექსანდრიელი ისაია წინასწარმეტყველის წიგნის განმარტებისას. მისი სიტყვებით, „უსხეულო ქმნილებები განა დაღლის მიზეზით განადიდებდნენ ღმერთს მონაცვლეობით, არამედ დიდებულ საქმეს ერთურთს უთმობენ და დროდადრო ყოველი მათგანი დიდებისმეტყველებს, რადგან მოწესრიგებულია ცათა შინა ყოველივე“ [25, 290]. წმინდა მამათა დამოწმებული განმარტებანი ერთმანეთს ავსებს. მათ კვალობაზე, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ღვთისმსახურებაში გალობის ანტიფონური წესის გავრცელება ნაკარნახევი იყო წმ. იოანე ღვთისმეტყველის აპოკალიფსითაც. როდესაც ერთი გუნდის მიერ ნაგალობებ ფრაზას მეორე გუნდი პასუხობს, ეს ქმნის დინამიკურ, ცოცხალ ლოცვას, რომელიც მიწიერ მსახურებას ზეციურის ანალოგად აქცევს.

საეკლესიო ლიტერატურაში მოიპოვება საინტერესო წყაროები ეფრემ ასურის (IV საუკუნე) მიერ სირიაში ანტიფონური გალობის გავრცელების შესახებ. წმინდა ეფრემის მოღვაწეობის ხანაში გავრცელებული ყოფილა გნოსტიკოსების, ბარდესანისა და მისი მიმდევრების, ცრუ მოძღვრება. როგორც წყაროებიდან ირკვევა, გნოსტიკოსები თავიანთ სწავლებას გალობის მეშვეობით ავრცელებდნენ. წმ. ეფრემი თავიდანვე დაუპირისპირდა მათ საქმიანობას – შეადგინა გუნდები, შეასწავლა მათ საეკლესიო გალობა და საგალობელთა მონაცვლეობით (ანტიფონური) შესრულების წესი. ის თავად უძღვებოდა გუნდებს და წარმართავდა „მიმოგდებით“ გალობის წესს. გადმოცემა გვაუწყებს, რომ ანტიფონურმა გალობამ მიიზიდა ადამიანები; მრევლის რიცხვმა საგრძნობლად იმატა, ხოლო ცრუ მქადაგებლები გაიფანტნენ [26: 84-85].

IV საუკუნის უდიდესი მნათობის, წმინდა ბასილი დიდის, 207-ე ეპისტოლე (375 წ.) წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს ლიტერატურულ წყაროს IV საუკუნის ლიტურგიკული პრაქტიკისა და საგალობლის შესრულების ფორმების შესასწავლად. წმინდა მღვდელმთავარი დაწვრილებით აღწერს იმ საღვთისმსახურო წესს, რომელიც მის ეპარქიაში იყო გავრცელებული. „... ღვთის

ყველა ეკლესიაში ახლა დამკვიდრებული ჩვეულებები ერთგვაროვანია და ერთმანეთთან თანხმობაშია. ჩვენთან ხალხი სამლოცველო სახლში ღამით ფხიზლობს და ტკივილით, მწუხარებით და ცრემლთა ღვრით აღსარებას ეუბნება ღმერთს, ბოლოს კი დგება ლოცვათაგან და ფსალმუნებას იწყებს. ზოგჯერ, **ორ ნაწილად განყოფილნი, ერთმანეთის მონაცვლეობით გალობენ, და იმავედროულად განიმტკიცებენ კიდევ წმინდა წერილის სიტყვათა ცოდნას და თავიანთ გულებშიც ყურადღებასა და აღუშფოთველობას ამკვიდრებენ**; შემდეგ ერთ-ერთი კვლავ იწყებს გალობას, და დანარჩენები კი მიუმღერენ (ὑπηχοῦσι), და ამგვარად, გალობათა მრავალფეროვნებაში ღამის გატარების შემდეგ, რომლებსაც წყვეტენ ლოცვები, როდესაც დღე ამობრწყინდება, უკვე ყველანი ერთად, როგორც ერთი ბაგიდან და ერთი გულიდან, აღსარების ფსალმუნს (ფსალ. 50) აღუვლენენ უფალს, და თითოეული თავისი საკუთარი სიტყვებით ამბობს თავის მონანიებას. თუ ამის გამო (ანუ ანტიფონური გალობის გამო – ლ. ზ.) გაგვირბიხართ, მაშინ გაექცით ეგვიპტელებს, გაექცით ორივე ლიბიის მკვიდრებს, თებელებს, პალესტინელებს, არაბებს, ფინიკიელებს, სირიელებს და ეფრატთან მაცხოვრებლებს, და ყველას ერთად, რომლებთანაც პატივდებულია მღვიძარება, ლოცვები და საერთო გალობები“³ [27: 347-348].

წმ. ბასილი დიდის ეპისტოლე მრავალმხრივ საიტერესოა. მისი მონათხრობიდან ირკვევა, რომ მღვდელმთავრის მოღვაწეობის ხანაში, კესარია-კაბადოკიაში, რომელსაც ის მართავდა, უკვე შემოღებული ყოფილა რესპონსორული და ანტიფონური გალობა. პირველზე მიუთითებს სიტყვები: „...შემდეგ ერთ-ერთი კვლავ იწყებს გალობას, და დანარჩენები კი მიუმღერენ (ὑπηχοῦσι)...“; ორ გუნდად გალობის შესახებ ნათქვამია: „... ზოგჯერ, ორ ნაწილად განყოფილნი, ერთმანეთის მონაცვლეობით გალობენ...“. წმ. ბასილი დიდის სიტყვები ადასტურებს იმასაც, რომ გალობის რესპონსორული და ანტიფონური ფორმები იმხანად გავრცელებული ყოფილა მთელს ქრისტიანულ აღმოსავლეთში

³ მოგვყავს ციტატა (ორიგინალი) წმიდა ბასილი დიდი ეპისტოლედან ძველბერძნულ ენაზე: „Πρὸς δὲ τὸ ἐπὶ ταῖς ψαλμωδίαις ἔγκλημα, ᾧ μάλιστα τοὺς ἀπλουστέρους φοβοῦσιν οἱ διαβάλλοντες ἡμᾶς, ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔχω, ὅτι τὰ νῦν κεκρατηκότα ἔθνη πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις συνῶδᾶ ἐστί καὶ σύμφωνα. Ἐκ νυκτὸς γὰρ ὁρμίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καὶ ἐν πόνῳ καὶ ἐν θλίψει καὶ συνοχῇ δακρύων ἔξομολογοῦμενοι τῷ Θεῷ, τελευταῖον ἐξαναστάντες τῶν προσευχῶν εἰς τὴν ψαλμωδίαν καθίστανται. Καὶ νῦν μὲν διχῇ διανεμηθέντες ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις, ὁμοῦ μὲν τὴν μελέτην τῶν Λογίων ἐντεῖθεν κρατύνοντες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀμετεώριστον τῶν καρδιῶν ἑαυτοῖς διοικοῦμενοι. Ἐπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι· καὶ οὕτως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ψαλμωδίας τὴν νύκτα διενεγκόντες μεταξὺ προσευχῶν μενοι, ἡμέρας ἤδη ὑπολαμπούσης πάντες κοινῇ, ὥς ἔξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, τὸν τῆς ἔξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ Κυρίῳ, ἴδια ἑαυτῶν ἕκαστος τὰ ῥήματα τῆς μετανοίας ποιοῦμενοι. Ἐπὶ τούτοις εἰ ἡμᾶς ἀποφεύγετε, φεύξεσθε μὲν Αἰγυπτίους, φεύξεσθε δὲ Λιβύας ἀμφοτέρους, Θηβαίους, Παλαιστίνους, Ἀραβας, Φοίνικας, Σύρους καὶ τοὺς πρὸς τῷ Εὐφράτῃ κατῳκισμένους, καὶ πάντας ἀπαξαπλῶς παρ' οἷς ἀγρυπνία καὶ προσευχαὶ καὶ αἱ κοιναὶ ψαλμωδαὶ τετίμηται [28:125-163].

(ეგვიპტე, ლიბია, თეზაიდა, პალესტინა, არაბია, ფინიკია, სირია და ეფრატის მახლებელი მხარეები). წმინდა მღვდელმთავარი ყურადღებას ამახვილებს საგალობლის ერთობლივ შესრულებაზეც, რომელშიც ეკლესიის მთელი კრებული მონაწილეობს. მისთვის ეს არის ერთგვარი ლოცვითი კულმინაცია ღამისთვის მსახურებაზე, რომელიც განთიადისას, „მზის ამობრწყინებისას“ სრულდება. ამ დროს მთელი საკრებულო ერთიანდება იმისთვის, რომ შინაგანი ერთობით („ერთი ზაგიდან და ერთი გულიდან“) აღავლინოს აღსარების ფსალმუნი.

წმ. ბასილი დიდი საგანგებოდ აღნიშნავს ანტიფონური გალობის მნიშვნელობას – მისი მეშვეობით მლოცველები უფრო ღრმად იმეცნებენ წმინდა წერილს, გონების მოკრებით ლოცულობენ და სიმშვიდესა და აღუშფოთველობას აღწევენ. („...მონაცვლეობით გალობენ, და იმავედროულად განიმტკიცებენ კიდევ წმინდა წერილის სიტყვათა ცოდნას და თავიანთ გულებშიც ყურადღებასა და აღუშფოთველობას ამკვიდრებენ...“).

ისტორიული წყაროებიდან ირკვევა, რომ ნეოკესარიელები წმ. ბასილი დიდს საყვედურობდნენ იმის გამო, რომ მან კესარია-კაბადოკიაში ანტიფონური გალობა შემოიღო. ისინი ცდილობდნენ ზედმიწევნით დაეცვათ და შეენარჩუნებინათ ის, რაც წმ. გრიგოლ ნეოკესარიელის (+266-270) მღვდელმთავრობისას იყო დანერგილი. სწორედ წმ. გრიგოლს შეუდგენია საღვთისმსახურო წეს-განგება, რომელიც ნეოკესარიის ეკლესიაში იქნა დადგენილი. მისადმი პატივისცემით, ნეოკესარიის ეკლესიაში არ იღებდნენ არანაირ წეს-ჩვეულებას, რომელიც წმ. გრიგოლის მიერ არ იყო შემოღებული; იქნებოდა ეს „სამღვდელო ქმედება, სიტყვა თუ რაიმე საიდუმლო წესი“. სწორედ ამიტომ კესარიის მკვიდრნი ეწინააღმდეგებოდნენ ბასილი დიდს ანტიფონური გალობის შემოღების გამო. „ეს არ ყოფილა წმინდა გრიგოლის დროსო“, – ამბობდნენ ისინი, რაზეც წმ. ბასილი პასუხობდა: „ვინ არის მოწმე იმისა, რომ იგი არ იყო სასწაულთმოქმედი გრიგოლის დროს?“... როგორც ჩანს, წმინდა გრიგოლმა დაამკვიდრა ერთობლივი გალობა, მაგრამ ისე, რომ დამწყები მგალობლის (სოლისტის) პირიდან გალობა გადაეცემოდა მთელ ეკლესიას, რომელიც მის ნათქვამს იმეორებდა [29: 65-66].

IV-V საუკუნეების მოღვაწის, ჰერმიას სომომენეს, ნაშრომი „საეკლესიო ისტორია“ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს კონსტანტინიპოლის ეკლესიაში გალობის ანტიფონური ფორმის გავრცელების გარემოებათა შესასწავლად. აქ მოთხრობილია, თუ როგორ და რა ვითარებაში დაამკვიდრა წმინდა იოანე ოქროპირმა გალობის ანტიფონური შესრულება. თხზულებიდან ირკვევა, თუ როგორ ვრცელდებოდა არიოზის მწვალებლობა ადრეულ შუა საუკუნეებში. არიანელები ყოველ ღონეს მიმართავდნენ ცრუსწავლების გასავრცელებლად. გალობა და მისი შესრულების ანტიფონური ფორმა იქცა იმ საშუალებად, რომლითაც ისინი მოსახლეობას თავს ახვევდნენ გაუკუღმართებულ მოძღვრებას. სომომენეს სიტყვებით, „არიანელები ქალაქის კედლების წინ იკრიბებოდნენ ღვთისმსახურებისათვის... და ჯგუფებად დაყოფილები ანტიფონური წესით ფსალმუნებდნენ, საგალობელს ბოლოში დაურთავდნენ მათი მოძღვრების შემცველ მისამღერს.... ასე იქცეოდნენ დიდ დღესასწაულებზე, შვიდეულის პირველ და უკანასკნელ დღეს... ამბობდნენ, სად არის სამი ერთის ძალა? ...“. სოზომენეს გადმოცემით, იოანე ოქროპირი შიშობდა არიანელებს

ანტიფონური გალობით არ მიეზიდათ ადამიანები და მრევლს ურჩია გალობის იმავე ფორმებით დაპირისპირებოდნენ ცრუმოდვრების გამავრცელებებს. წმინდა მღვდელმთავრის გადაწყვეტილებამ მალევე საუკეთესო შედეგი გამოიღო. სოზომენეს გადმოცემით, მისი სამწყსო „მოწინააღმდეგე მწვალებლებს აღემატნენ სიმრავლითაც და მომზადებითაც; რადგან ვერცხლის ჯვრები და ანთებული კერეონები მიუძღოდათ წინ... კათოლიკე ეკლესიის წევრებმა კი ამგვარი მიზეზით დაუდეს სათავე ზემოთქმული სახით გალობას და დღემდე ასე აგრძელებენ. იოანე კი ამის გამო და მისი ქადაგებების გამოც ხალხმა უფრო მეტად შეიყვარა“ [30: 456-458].

წმინდა იოანე ოქროპირი განმარტავს „ხმათა მიმოვადებითი“ გალობის შემცველი რეფრენის მნიშვნელობას და მის ფუნქციურ დატვირთვას. ის აღნიშნავს, რომ ფსალმუნთა ანტიფონური გალობისას გამოყენებული რეფრენის ტექსტი შეიცავს საეკლესიო დოგმატებს და „მაღალ სწავლებას“. მისი გადმოცემით, გალობის ამგვარი წესი მამების მიერ არის დადგენილი. „ერთი იწყებს გალობას და სხვები ამბობენ რეფრენს (მისამღერს). მამებმა განაწესეს, რომ ერმა უპასუხოს (ἀπάντην) რეფრენით (მისამღერით), რომლის სიტყვები უდიდესი დოგმატის შემცველი ძლიერი მუხლია (ტაეპია)... [რეფრენის] სიტყვები წარმოადგენს მაღალ საეკლესიო სწავლებას“, – განმარტავს წმ. იოანე ოქროპირი [31: 102, 130]. წმინდა მღვდელმთავარი აქ საუბრობს საგალობლის შესრულების იმ ფორმისა და სიტყვიერი ტექსტის შერჩევისა და მისი ჰანგზე განაწილების იმ თავისებურების შესახებ, რომელიც, როგორც ჩანს, მოციქულთა დროიდან მომდინარეობს. ამას მოწმობს მოციქულთა განწესებანი, რომელიც ფსევდო კლიმენტი რომაელს (რომის ეპისკოპოსი 92-99 წლებში) მიეწერება. ძეგლი მოიცავს საღვთისმეტყველო, ზნეობრივ და ლიტურგიკულ საკითხებს. „... საკითხავების (იგულისხმება ლიტურგიკული საკითხავები – ავტ.) შემდეგ ერთ-ერთმა იგალობოს დავითის გალობანი, ხოლო ერმა რეფრენის (მისამღერის) სახით თქვას მუხლების (ტაეპების) ბოლო სიტყვები“⁴, – ვკითხულობთ განწესებანში [32: 57]. საგულისხმო სიტყვების მქონე რეფრენის მრავალგზის გამეორების გზით მრევლის გონებაში წარუშლელად აღიბეჭდება ჭეშმარიტი საეკლესიო სწავლება და წმინდა დოგმატები.

დიდი სულიერი სიკეთის მომტანი ანტიფონური გალობის წესი ქრისტიანული აღმოსავლეთიდან დასავლეთში გავრცელდა.

ლიტერატურული წყაროების მიხედვით, დასავლეთის ეკლესიაში ანტიფონური გალობის დამკვიდრება უკავშირდება წმინდა ამბროსი მედიოლანელის (340-397 წწ.) მოღვაწეობას. ამის შესახებ მოიპოვება ორი მნიშვნელოვანი წყარო, რომელიც ერთმანეთს ავსებს. ესენია: ნეტარი ავგუსტინეს „აღსარებანი“ და წმინდა ამბროსი მედიოლანელის მდივნის, პავლინუს მედიოლანელის, „წმინდა ამბროსის ცხოვრება“.

ნეტარი ავგუსტინეს „აღსარებიდან“ ჩანს, რომ წმ. ამბროსი მედიოლანელი იდეენებოდა არიანელების მიერ, სახელდობრ, ამ ცრუსწავლების გამზიარებლის, დედოფალ ისუტინას (მცირეწლოვანი იმპერატორის, ვალენტინიანეს დედის)

⁴ მოგვყავს დამოწმებული ციტატის ბერძნული დედანი: „Ἀνὰ δὴ δὲ γενομένων ἀναγνώσμάτων, ἕτερός τις τῶν τοῦ Δαβὶδ ψαλμῶν ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκριστοῖχια ὑποψαλλέτω“ [33: 246].

მიერ. წმინდა ამბროსის დამწერებული სამწყსო მზად ყოფილა თავი გაეწირა თავისი მოძღვრისთვის, ტაძარს არ ტოვებდა და ღამეებსაც ღოცვითა და გალობით ათენებდა. სწორედ ამ დროს, ამბროსი მედიოლანელს დაუნერგია ფსალმუნებისა და ჰიმნების გალობა აღმოსავლური წესისამებრ იმისთვის, რომ მას მრევლის წევრების სევდა და მწუხარება განექარვებინა. ამის შესახებ ნეტარი ავგუსტინე ვრცლად მოგვითხრობს: „არც ისე დიდი ხნის წინათ, მედიოლანის ეკლესიაში ჩვევად იქცა დაემოდღვრათ და განემტკიცებინათ მორწმუნენი ერთობლივი გალობით, სადაც ერთმანეთს ერწყმოდა ქრისტესმიერ ძმათა გზნება, მათი ხმები და გულები... მაშინ შემოიღეს წესად, აღმოსავლური ეკლესიის ჩვეულებისამებრ, გალობით წარმოეთქვათ ჰიმნები და ფსალმუნები... მას აქეთ ეს ჩვეულება უცვლელად დარჩა და მრავალმა შეითვისა კიდევ, თითქმის ყველა შენმა სამწყსომ, მთელ მსოფლიოში“ [34: 165]. ნეტარი ავგუსტინეს ამ გადმოცემას, როგორც ზედმოთ აღვნიშნეთ, ავსებს პავლინუს მედიოლანელის ცნობა, საიდანაც ირკვევა, რომ ნეტარი ავგუსტინეს მიერ ნახსენები გალობის „აღმოსავლური ჩვეულება“, რომელიც დაამკვიდრა წმინდა ამბროსიმ გულისხმობს საგალობელთა შესრულების ანტიფონურ ფორმას. პავლინუსის სიყვებით, „ამ დროს მილანის ეკლესიაში პირველად დაიწყეს ღამისთვის აღნიშვნა ანტიფონებით და საგალობლებით“ (ლათ.: „Hoc in tempore primum antiphonae, hymni, ac vigiliae in ecclesia Mediolanensi celebrari coeperunt“⁵ [35:229]).

ამრიგად, აღმოსავლეთიდან დასავლეთში შემოტანილი ანტიფონური გალობის ტრადიცია იქცა მძლავრ იარაღად ეკლესიის ერთობისა და მართლმადიდებლობის დასაცავად, რაც შემდგომში მთელმა დასავლურმა სამყარომ გაიზიარა.

XV საუკუნის გამოჩენილი საეკლესიო მოღვაწე წმინდა სვიმონ თესალონიკელი ნაშრომში „დიალოგი ჩვენს რწმენაზე, საეკლესიო წესებსა და საიდუმლოებებზე“ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის გალობის ანტიფონური ფორმისა და „გალობის განგების“ (ἀσματικὴ ἀκολούθια) შესახებ. მისი განმარტებით, „ქებითი განგება“ წარმოადგენდა უძველეს საყოველთაო, სამრევლო მსახურებას, რომელიც ძველთაგანვე ყველა დიდ საკათედრო ტაძარში აღესრულებოდა (კონსტანტინოპოლში, ანტიოქიასა, თესალონიკსა და სხვა ქალაქებში). ამ მსახურების უმთავრესი მახასიათებელი იყო საგალობელთა ანტიფონური შესრულება.

წმინდა სვიმონ თესალონიკელი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ გალობის განგებში, მღვდლის ღოცვებისა და დიაკვნის კვერექსების გარდა ყველაფერი გალობით ითქმოდა. ფსალმუნთა ყოველი ჯგუფის წინ, რომლებსაც „ანტიფონები“ ეწოდებოდა (შესაბამისად, ანტიფონურად სრულდებოდა – ავტ.), წარმოითქმებოდა სამღვდლო ღოცვა. ავტორი მიუთითებს, რომ მღვდლის მიერ აღვლენილ ღოცვებს მაგალობლებიც იმეორებენ, რაც ამ მსახურებას განსაკუთრებით საზეიმო ელფერს სძენდა [37: 406]. თესალონიკის მთავარეპისკოპოსი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ მის ეპოქაში ეს უძველესი

⁵ წმ. ამბროსი მედიოლანელის მიერ მილანის ეკლესიაში გალობის ანტიფონური წესის შემოღების შესახებ იმავე წყაროებს იმოწმებს მიტროპოლიტი ფილარეტი [36: 119].

ტრადიცია სხვა ქალაქებში უკვე შეწყვეტილი იყო და მხოლოდ თესალონიკის საკათედრო ტაძარში სრულდებოდა. ტრადიციის დაკარგვის მიზეზად იგი ისტორიულ გარემოებებს, კერძოდ, 1204 წელს ლათინთა მიერ კონსტანტინოპოლის აღებას და მსახურების სირთულეს ასახელებს, რადგან „ქებითი განგება“ მღვდელთა და მგალობელთა დიდ რაოდენობას მოითხოვდა. წმინდა სვიმონ თესალონიკელი მორწმუნეებს მოუწოდებს შეინარჩუნონ მამათა ეს გადმოცემა, როგორც „სადმართო ნაპერწკალი“. იგი მიიჩნევს, რომ ანტიფონური გალობით გაჯერებული ეს მსახურება ბევრად უფრო სასიამოვნო მოსასმენია, ვიდრე სამონასტრო წესით შესრულებული ლოცვები და მას მორწმუნეთა სულები ღმერთამდე აჰყავს [38: 405-407; 463].

ამდენად, თუკი ნეტარი ავგუსტინე მიიჩნევს, რომ ხანგრძლივი ლოცვისას ანტიფონური გალობის წესი მორწმუნეებს მხნეობას მატებს, წმ. სვიმონ თესალონიკელის განმარტებით, გალობის ამ ჩვეულებას მლოცველთა „სულები ზეცამდე აჰყავს“.

რიგ წყაროებში წარმოდგენილია ანტიფონურად შესასრულებელი საგალობლების საღვთისმეტყველო განმარტებანი. მაგალითად, წმინდა გერმანე კონსტანტინეპოლელი წირვის ანტიფონების შესახებ წერს: „ლიტურგიის ანტიფონები წარმოდგენს წინასწარმეტყველებას, წინაუწყებას ქალწული მარიამისაგან ძე ღმრთისა განკაცებისა, იმისთვის რომ ღაღად-ვყოთ: „ღმერთი ჩვენი გამოგვიჩნდა დედამიწაზე...“ და „შუენიერებაჲ შეიმოსა...“ („Τὴ ἀντίφωνα εἰς τὸν προφητὴν αἱ προορήσεις προκαταγγέλλουσιν τὴν παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκ Παρθένου ἐπὶ γῆς καὶ βίωσιν· Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ᾤφθη καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο“) [39: 547].

ანტიფონური გალობა ქართულ საეკლესიო გალობის შემსრულებლობის ტრადიციაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს. არქიმანდრიტი ბენედიქტე ბარკალაია წერს: „ძველთა სამეფოთა და საკათალიკოსოთა სობოროთა შინა მიღებულ იყო ორი გუნდი თვრამეტ-თვრამეტ კაცთა, ერთი გუნდი მარცხნითა და მეორე მარჯვენით, სულ ოცდათექვსმეტი მოგალობენი“ [40: 397].

გუნდების მიერ საგალობლების მონაცვლეობით შესრულების წესთან დაკავშირებით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ეპისკოპოს ალექსანდრე ოქროპირიძის ცნობები. ნიკოლოზ დადიანის გადმოცემაზე დაყრდნობით, ჩვენთვის ცნობილი ხდება ძველი სამგალობლო წესის შესახებ მოღწეული უნიკალური ფაქტები: ძველი ქართული წესით, გალობა სრულდებოდა ორპირულად, ანუ ორი მწყობრი გუნდით. თითოეული მწყობრი 18 მგალობლისგან შედგებოდა. გუნდები ტაძარში სიმეტრიულად იყვნენ განაწილებულნი. მარჯვენა გუნდი - იდგა მარჯვენა ფერდში; მარცხენა კი - მარცხენა ფერდში. მსახურების

⁶ აქ იგულისხმება ეპოქა, როდესაც ქართულ სამგალობლო პრაქტიკაში ექვსხმად გალობა იყო დამკვიდრებული. ეს ჩანს წერილის შინაარსიდან, რომელშიც გადმოცემულია ექვსი ხმის შემსრულებელ მგალობელთა შესახებ. მაგდა სუხიაშვილის ვარაუდით, თვრამეტ კაციანი გუნდი ერთდროულად კი არ გალობდა, არამედ მგალობლები სამ ჯგუფად იყოფოდნენ და მონაცვლეობით გალობდნენ ექვს-ექვს ხმად [41: 397-398].

დროს გუნდები „გარიგებით“ (ანუ, მონაცვლეობით) გალობდნენ, რაც წყაროს მიხედვით არის „ერთი მეორეს ჩამორთმევით“ შესრულებული საგალობლები.

განსაკუთრებით საინტერესოა ე. წ. „შუა მწყობრის“ არსებობა, რომელსაც ასევე უწოდებდნენ „მთავარ გუნდს“, „წარდგომითს“ ან „მოსაყდრე მწყობრს“. ეს გუნდი იდგა ტაძრის ცენტრში, კათედრის უკან და ასრულებდა საგალობელთა რეპერტუარის მთავარ ნაწილებს: მღვდელმთავრის შემოსვლისა და შემოსვის საგალობლებს, დიდი კვერექს მთლიანად პირველ მცირე კვერექსამდე. მესამე გუნდი ითვლებოდა შემსრულებელთა ცენტრალურ ღერძად, ხოლო მარჯვენა და მარცხენა გუნდები – მის „შტოებად“. დამოწმებული ისტორიული დოკუმენტი ადასტურებს, რომ ქართული საეკლესიო გალობის შემსრულებლობაში ანტიფონური (ორგუნდოვანი) შესრულება წამყვან როლს ასრულებდა [42: 95].

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საეკლესიო მოღვაწეები თავიანთ ნაშრომებში ლიტურგიკულ გალობას და მისი შესრულების ფორმებთან დაკავშირებულ საკითხებს სათანადო ყურადღებას უთმობენ; საღვთისმსახურო პრაქტიკაში საგალობლების შესრულების მრავალფეროვანი ფორმების, მათ შორის, უფრო განვითარებული, მონაცვლეობითი (რესპონსორული და ანტიფონური) გალობის დანერგვა და დამკვიდრება ეკლესიის მამების მოღვაწეობას უკავშირდება, რომლებმაც საგანგებოდ იზრუნეს შესრულების ფორმებიდან ყველაზე მეტად განვითარებულის – ანტიფონურის გავრცელებაზე. წმინდა მამების საღვთისმეტყველო შრომებში და სხვა საეკლესიო ლიტერატურაში, რომლებიც წინამდებარე ნაშრომშია დამოწმებული, საგანგებოდაა აღნიშნული მორწმუნე მრევლზე ხმათა მიმოგდებითი გალობის მრავალმხრივ სასიკეთო გავლენის (ღვთის შემეცნება, მორწმუნეთა რწმენაში გაძლიერება, ლოცვის სიტყვაზე ყურადღების კონცენტრაციის უნარის გაუმჯობესება და სხვა) შესახებ.

საგალობელთა შესრულების ფორმებთან დაკავშირებული წესებისა და ტრადიციების მეცნიერულ კვლევის საკითხებს კიდევ მეტ ნათელს მოჰფენს განხილული პრობლემატიკის შემდგომი კვლევა, რომელიც უნდა წარიმართოს სხვადასხვა წარმომავლობის ლიტურგიკული წყაროების გულდასმით შესწავლის საფუძველზე.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

1. ანდრიაძე მ. *საგალობელთა ჟანრები და ნევმირების ტრადიცია XIX საუკუნის ქართული ხელნაწერების მიხედვით*. თბილისი: თბილისის ვანო სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორია, 2021.
2. სუხიაშვილი მ. *ქართული საეკლესიო მუსიკის ისტორია*. ლექციები. თბილისი: თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორია, 2019.
3. სუხიაშვილი მ. *ქართული საეკლესიო მუსიკის ისტორია*. ლექციები. თბილისი: თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორია, 2019.

4. ველესი ე. *ბიზანტიური მუსიკის და ჰიმნოგრაფიის ისტორია*. ინგლისურიდან თარგმნა ზაალ წერეთელმა. თბილისი: სპეკალი, 2019.
5. *წმიდა ოთხთავი მოქვის სახარების მინიატურებით*. სახარებად მათჴს თავისდ, ოთხთავის ტექსტი ყველა არსებული რედაქციისა და ნუსხის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ედიშერ ჭელიძემ. თბილისი: თბილისის სასულიერო აკადემია, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2025.
6. მთავარეპისკოპოსი ამბერკი (ტაუშევი). *სახელმძღვანელო წმინდა წერილის ახალი აღთქმის წიგნების შესასაწავლად*. წმინდა ოთხთავი. თბილისი: აღილო, 2014.
7. მთავარეპისკოპოსი ინოკენტი ხერსონელი. *ბიბლია განმარტებებით*, ახალი აღთქმა. ტომი 17 თბილისი: პალიტრა, 2020.
8. წმინდა იუსტინე მარტვილი. *დიალოგი ტრიფონ იუდეველთან*, წალკის სოფელ სამების ჯვრის მამათა მონასტერი, თბილისის სასულიერო აკადემია, თბილისი: სულიერი ვენახი, 2019.
9. წმინდა იუსტინე მარტვილი. *დიალოგი ტრიფონ იუდეველთან*, წალკის სოფელ სამების ჯვრის მამათა მონასტერი, თბილისის სასულიერო აკადემია, თბილისი: სულიერი ვენახი, 2019.
10. Герцман Е. В. *Энциклопедия древнееллинской и византийской музыки*. Т. I. Санкт-Петербург: Квадривиум, 2019.
11. სვიმონ თესალონიკელი. *დიალოგი ჩვენს რწმენაზე, საეკლესიო წესებსა და საიდუმლოებებზე*. ბერძნულიდან თარგმნა თორნიკე მამნიშვილმა, თბილისი: ახალი ივერონი, 2023.
12. Michel-Jean van Esbroeck, *L'assomption de la vierge dans un transitus Pseudo-Basilien*, in: *Analecta Bollandiana* 92, 1974.
13. სოკრატე სქოლასტიკოსი *საეკლესიო ისტორია*. თბილისი: ახალი ივერონი, 2012.
14. Филарет (Гумилевский). *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 1995.
15. წმინდა სვიმეონ მეტაფრასტი. *ცხორება და მოქალაქობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისა, კოსტანტინოპოვლელ მთავარეპისკოპოსისადი, ძველი მეტაფრასული კრებულები* (სექტემბრის საკითხავები), ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ნარგიზა გოგუაძემ, თბილისი: მეცნიერება, 1986.
16. წმინდა გიორგი ალექსანდრიელი. *იოვანე ოქროპირის ცხოვრების ძველი ქართული თარგმანი და მისი თავისებურებანი: 968 წლის ხელნაწერის მიხედვით*, რუსუდან გვარამია, თბილისი: მეცნიერება, 1986.
17. წმინდა სვიმეონ მეტაფრასტი. *ცხორება და მოქალაქობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისა, კოსტანტინოპოვლელ მთავარეპისკოპოსისადი, ძველი მეტაფრასული კრებულები* (სექტემბრის საკითხავები), ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ნარგიზა გოგუაძემ, თბილისი: მეცნიერება, 1986.
18. Филарет (Гумилевский). *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 1995.

19. Филарет (Гумилевский). *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 1995.
20. წმიდა ოთხთავი მოქვის სახარების მინიატურებით, იოანეს გამოცხადება, ოთხთავის ტექსტი ყველა არსებული რედაქციისა და ნუსხის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ედიშერ ჭელიძემ, თბილისი: თბილისის სასულიერო აკადემია, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2025.
21. წმიდა ოთხთავი მოქვის სახარების მინიატურებით, იოანეს გამოცხადება, ოთხთავის ტექსტი ყველა არსებული რედაქციისა და ნუსხის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ედიშერ ჭელიძემ, თბილისი: თბილისის სასულიერო აკადემია, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2025.
22. წმიდა ოთხთავი მოქვის სახარების მინიატურებით, იოანეს გამოცხადება, ოთხთავის ტექსტი ყველა არსებული რედაქციისა და ნუსხის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ედიშერ ჭელიძემ, თბილისი: თბილისის სასულიერო აკადემია, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2025.
23. წმიდა ოთხთავი მოქვის სახარების მინიატურებით, იოანეს გამოცხადება, ოთხთავის ტექსტი ყველა არსებული რედაქციისა და ნუსხის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ედიშერ ჭელიძემ, თბილისი: თბილისის სასულიერო აკადემია, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2025.
24. ანდრეა კესარიელი. *განმარტება აპოკალიფსისა*, ტწიგნში: საეკლესიო სწავლებანი ანტიქრისტესა და ჟამთა აღსასრულის შესახებ, შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა და სქოლიოები დაურთო ედიშერ ჭელიძემ, თბილისი: 2022.
25. ორჟონია ი. *წინასწარმეტყველი ესაია წიგნის ავტორისა და სამოღვაწეო ეპოქის შესახებ*, თბილისის სასულიერო აკადემიის საღვთისმეტყველო სამეცნიერო შრომები, ტ 5, თბილისი: თბილისის სასულიერო აკადემია და სამინარისი გამომცემლობა, 2014.
26. Филарет (Гумилевский). *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 1995.
27. წმინდა ბასილი დიდი *ეპისტოლეები*. თარგმანი, შესავალი და განმარტებები ვიქტორია ჯუღელისა. თბილისი: გრაფიკს, 2019.
28. Basilii Magni, *Epistulae*, 207. 3, PG 32, 76 AB: Michel-Jean van Esbroeck, L'assomption de la vierge dans untransitus Pseudo-Basilien, in: *Analecta Bollandiana* 92, 1974.
29. Филарет (Гумилевский), *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 1995.
30. ჰერმიას სოდომენე. *საეკლესიო ისტორია*. თბილისი: ახალი ივერონი, 2017.
31. Филарет (Гумилевский). *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 1995.
32. Апостольские постановления. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 2013.

33. Герцман Е. В. *Энциклопедия древнееллинской и византийской музыки*. Т. I., Санкт-Петербург: Квадривиум, 2019.
34. ნეტარი ავგუსტინე. *აღსარებანი*, ლათინურიდან თარგმნა და შენიშვნები დაურთო ზაჩანა ბრეგვაძემ, თბილისის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტი, თბილისი: ნეკერი, 1995.
35. Paulinus Mediolanensis. *Vita Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi*, Martin von Schanz, Carl Hosius, Gustav Krüger, Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian, t, 4, pars 1, München, 1914.
36. Филарет (Гумилевский). *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви*. Сергиев Посад: *Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, 1995.
37. სვიმონ თესალონიკელი. *დიალოგი ჩვენს რწმენაზე, საეკლესიო წესებსა და საიდუმლოებებზე*, ბერძნულიდან თარგმნა თორნიკე მამნიშვილმა, თბილისი: ახალი ივერონი, 2023.
38. სვიმონ თესალონიკელი. *დიალოგი ჩვენს რწმენაზე, საეკლესიო წესებსა და საიდუმლოებებზე*, ბერძნულიდან თარგმნა თორნიკე მამნიშვილმა, თბილისი: ახალი ივერონი, 2023.
39. Герцман Е. В. *Энциклопедия древнееллинской и византийской музыки*. Т. I., Санкт-Петербург: Квадривиум, 2019.
40. სუხიაშვილი მ. *ქართული საეკლესიო გალობის შემსრულებლობის ზოგიერთი საკითხის შესახებ*, გიორგი გარაყანიძის სახელობის ბათუმის ფოლკლორული და სასულიერო მუსიკის X საერთაშორისო ფესტივალი, სამეცნიერო კონფერენცია *ხალხური და საეკლესიო მუსიკის სამემსრულებლო პრობლემები*, ბათუმი: ხელოვნების უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2015.
41. სუხიაშვილი მ. *ქართული საეკლესიო გალობის შემსრულებლობის ზოგიერთი საკითხის შესახებ*, გიორგი გარაყანიძის სახელობის ბათუმის ფოლკლორული და სასულიერო მუსიკის X საერთაშორისო ფესტივალი, სამეცნიერო კონფერენცია *ხალხური და საეკლესიო მუსიკის სამემსრულებლო პრობლემები*, ბათუმი: ხელოვნების უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2015.
42. *ქართული გალობის ქრონიკა 1861 – 1921 წლების პერიოდიკაში*, შემდგენელი: დავით შულღიაშვილი თბილისი: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, 2015.

მიღებულია: 2026-02-21